

19.

Témakör: Stílus és jelentés

Tétel: A stílus kifejező ereje

STÍLUS (gör.-lat.) – az a sajátos mód, ahogyan közölnivalónkat (gondolatainkat, érzéseinket stb.) szóban vagy írásban a megfelelően kiválasztott és elrendezett nyelvi elemek segítségével kifejezzük.

Maga a stílus görög eredetű szó. Kezdetben függőlegesen álló, hegyes tárgyat, oszlopot jelentett. A rómaiaknál már az íróvesszőt nevezték így, majd névátvitel útján az írás módját is vele jelölték. Ebben a jelentésben terjedt el aztán a stílus szinte minden nyelvben.

A régebbi stilisztikák főként az úgynevezett alakzatokat tekintették a stílus eszközeinek. A mai, modern stilisztika ezzel szemben azt tartja, hogy a nyelvnek valamennyi (hangtani, szókincsbeli, alaktani és mondattani) eleme részt vesz a stílus létrehozásában.

A nyelvi elemek kiválasztását, vagyis a stílus alakulását számos tényező befolyásolja.

Közülük a legfontosabbak a következők:

1. A mondanivaló tárgya: más nyelvi eszközöket használ például a tudós tudományos eredményeinek ismertetéséhez; és másokat a költő érzéseinek a kifejezésére.
2. A közlés célja: a tudományos munkák célja például elsősorban a megértés, ezekre tehát az értelmi jellegű nyelvi elemek használata a jellemző; az érzelmi hatásra törekvő szépirodalmi művekben viszont a szóképek, a festői erejű szavak stb. a gyakoriak.
3. A közlés körülményei: a helyzet, alkalom, az, hogy kinek szól a mondanivalónk stb. Más stílusban beszél például a tudós az akadémiai felolvasósülésen, mintha népszerűsítő előadást tart.
4. A közlő egyénisége: ha például ugyanaz a mondanivalója, a tárgya, a célja több irodalmi műnek, még mindig lényeges különbségeket találunk kifejezésmódjuk között, s ezt csak a szerzők különböző egyéniségével magyarázhatjuk. Lásd például Csokonai Vitéz Mihálynak a Tartózkodó kérelem és Vörösmarty Mihálynak az Ábránd című versét vagy Juhász Gyulának a Magyar táj, magyar ecsettel és Ady Endrének A magyar Ugaron című költeményét.

STÍLUSÁRNYALAT – a stílusnak az a sajátossága, amelyben megnyilatkozik a beszélő, író lelkiállapota, valamint a hallgatóhoz, a beszédhelyzethez (lásd Beszédhelyzet, szöveggörnyezet) és a témához való személyes viszonya.

A közlendőt tehát legtöbbször áthatja valamilyen érzelmi, hangulati színezet. Ennek megfelelően szoktunk különböző stílusárnyalatokról beszélni, például népies, ünnepélyes, családias, tréfás, archaikus, kedélyes, bizalmas stb.

- semleges stílus: a semleges stílusban a beszélő viszonya közömbös az adott témával kapcsolatban és a nyelvi elemek közül azokat választja ki, amelyeknek nincs, vagy csak igen csekély az érzelmi töltésük.
- patetikus stílus: a pátoosz görög eredetű szó, szenvedélyt, lelkesedést jelent. A stílus jellemzői: érzelmi, hangulati emelkedés; pozitív, fennkölt hangulatú szavak használata; a közömbösség kerülése.
- gúnyos stílus: a gúny elutasítást fejez ki, akkor használjuk, ha valaminek az értékét rossznak, gyengének tartjuk, értékét elutasítjuk. A gúny lehet:
 - nyílt gúny: túlzás, nagyítás, sértő kifejezések
 - irónia: a szó tettetést jelent; a tagadás egy olyan formája, amely közvetve, vagy kimondatlanul tagadja azt, amit állít, vagy kifejez (a beszélő az ellenkezőjét mondja annak, amit gondol).

- humor: feltételez egy szimpátiát, tiszteletet
- paródia: a szó jelentése: ellendal; valamely irodalmi alkotást, műfajt, irányzatot utánoz; a túlzás eszközével emeli ki a stílus jellegzetességeit, mondanivalóját, nyelvi jellegzetességeit. A humoros paródia nem érinti, vagy csak kevésbé érinti a mű eszmeiségét. A satirikus paródia a hibákat jobban kiemeli.

Megoldás: archaizmus, köznyelvi, népies, rosszálló hangulatú, választékos szavak keveredése teremti meg a groteszk humort, kelt nevetséges hatást. A Jónás könyve Babits önvallomása (önirónia).